

Vincent B. Leitch Deconstructive Criticism Prológus: A görög árok

Az *Iliász* olvasói jól emlékeznek Hektór hősiességére, mégis gyakran megfeledkeznek szembetűnő szerencsétlenségéről, mely drámaian fejeződik ki interpretációs bukásaiban. Amikor Hektór Polüdamással beszélget, ki „vele egy éjszakán született”, négy alkalommal mutatja be az interpretáció nehézségeit és veszélyeit. Az *Iliász*nak pontosan a közepén, hogy egy beszédes példát hozunk, a trójai páros bizonytalanul áll egy ároknál a görög tábor előtt:

Egy kis időt a gödör mellett tanakodva pihentek,
mert madarat láttak, mikor épp átrontani vágytak,
fennsuhánó sást, mely csapatuk balról tovahagyta,
s körme között roppant véres kígyó tekerőzött,
élt, vonagolt és még kész volt a kemény viadalra:
mert a madár mellét, nyaka alját meg-megütötte,
visszafelé gyűrűzve; s az őt kínjában a földre
dobta megint, s a sereg közepébe zuhant le a kígyó,
míg a madár a szelek szárnyán víjjogva suhant el.

(12. 200–7)

A trójai harcosok, látván a jelet, félelemtől reszketnek. A szöveg elmondja, hogy a jel „pajzsos Zeusz szörnyű csodája” (a „pajzsos” maga is egy mélyértelmű jel). Megkockáztatva az interpretációt, Polüdamász egy analógiát hoz: ahogy a sas elejtette prédáját, és mégsem sikerült épségben hazatérnie, úgy okoznak a trójaiak veszteséget a görögöknek, de az árkon való átkeléskor mégis a végső vereséggel kell szembesülniük. Így fejezi be: „'hodé ke hupokrínaito theoprópos, hos sápha thumo / eidefei teráon kaí hoi peithoífato laoi'” (Így ítélne a jós, akinek szive ért a csodákhoz / biztosan, és kinek intelmére figyelmez a nép is. – 12. 228–29). Polüdamász vakmerően magát állítja a hiányzó próféta helyébe, aki különleges interpretáló hatalommal és a nép bizalmával rendelkezik. Meg kell hagyni, Polüdamász nagyon óvatosan vezeti be interpretációját („'ha a trójaiakhoz jött igazán e madár'”), de hamarosan belegabalyodik olvasatába. Az interpretáló, megfontoltsága ellenére, hamarosan rétorrá és jóssá válik, aki szilárdan hisz olvasata igazságában. De mi van a másikkal?

Hektórnak a másik interpretációjára adott ingerült válasza tipikusnak tekinthető: társa nem beszél komolyan; tud „ennél jobb terveket is kieszelni”; a másik elvesztette a józan esztét. Érzelmeli csillapultával Hektór így szól: „'Inkább azt akarod, hogy a nagyszárnyú madarakra hallgassunk: hanem én madarakra sosem hederítetek...'” Így nem Polüdamász olvasatának érvényességét, hanem magának a jelnek a szerepét vonja kétségbe. Az interpretáció válságba kerül. Polüdamász számára a

madár nyilvánvalóan jelöl valamit, ebben az esetben a hiányzó isten (a pajzsos Zeus) üzenetét. Ha kezdetben kételkedik is, fenntartásait gyorsan elfelejti, egy kidolgozott analógiára alapozza interpretációját és a látó szerepében szentesíti azt. Hektór számára a madár nem jelöl „semmit”; nincsenek fenntartásai. Visszautasítja az interpretációt. De visszautasítása is olvasás.

Mikor Hektór magának különleges jelentőséget tulajdonít, egyenesen aláássa Polüdamász interpretációját. Tudása túlszárnyalja az állítólagos jós tudását; bírja Zeusz ígérletét: „erőt neked ad viadalban ölni, amíg nem jutsz el a jópadu görbe hajókig, míg nem süllyed a nap, s nem jő el az isteni alkony” (11. 207–9). Zeusz korábbi ígérletével, melyet Irisz istennő személyesen adott át, Hektór magabiztosan cáfolja meg Polüdamász merész rétori és prófétai magatartását. Hektór interpretációjának alapja az Irisz üzenetébe vetett hit. Vagyis Polüdamász olvasata rossz. Így fordíthatja Hektór ironikusan ellentétére Polüdamászt: „'Inkább nagy Zeusznak kívánjuk tenni tanácsát, néki, az istenek és a halandók égi urának'” (12. 241–42) A hívő ember itt az istenben való hitet tanácsolja az aggódó prófétának – ez természetesen nem más, mint amit az új látó először hirdetett. Az isteni üzenetet másképpen olvasó két ember drámája jól ismert.

De tényleg így van? Az eposz alapján sem Hektór, sem Polüdamász tulajdonképpen nem olvassák el Zeusz szavait. Mindketten elfelejtik hogy Zeusz üzenete így zárul: „míg nem süllyed a nap”. (Polüdamásznak megbocsáthatunk, hisz Zeusz követe nem őt látogatta meg.) Tévedésből Hektór visszautasítja a madár-jel interpretációját, Polüdamász pedig feladja olvasatát. A trójaiak, átkelve az árkon, a görög táborra támadnak, „bízva e jelben”, vagyis az (interpretált) ígérletben, hogy Zeusz velük van. Néhány perccel korábban mégis reszkettek, amint látták „Zeusz szörnyű csodáját”. Hektórt az isteni csoda olvasásának hatalmával ruházta fel a közösség. Másrészt Hektór fontolgatás nélkül játssza a prófétát, ki feltétlenül hisz interpretációja igazságában. Mikor felszólít hogy „'inkább nagy Zeusznak kívánjuk tenni tanácsát'” retorikát gyakorol, hiszen ez a tanács Hektóré – a saját olvasata, mely Zeusz tolmácsolt és elfelejtett szövegét helyettesíti. Az igazság elszáll. Az eredeti szöveg pótolhatatlan. A két jós az autoritásért verseng. Törekvésüket a feledékenység alapozza meg. Ahogy a madár-jel sokszínű helyettesítése a hiányzó isteni szónak, úgy foglalja el Zeusz visszanyerhetetlen szövegének helyét a hős megbízható interpretációja. A diskurzus mindenhol megkettőződik; mindegyik tapogatózás a sötétben.

Az egyik olvasatban a „jel” isteni jelentőséggel bír, melyet az ihletett retorika és a tiszta fejű és körültekintő vezér vizionárius interpretációja biztosít számára. (A kommentátorok egyöntetűen vallanak Polüdamász vélekedéséről.) A másikban a jel nem jelent semmit: egy nemjelölő természeti jelenség a bátor és áldott hős fejében. A közösség elvárja a válság megoldását, ami egy elérhetetlenül legelső szöveg interpretációjától függ.

Mégis, a krízis bármely magyarázatához elengedhetetlenül szükséges a „jel” koncepciója. Mindkét interpretáló hallgatólagosan egyetért abban, hogy a jel lehet

jelentésnélküli. Tehát bármelyik végleges jelentés bizonyos fokig tetszőleges és választott. Polüdamász ehhez hozzáteszi fenntartásait. A jel nem feltétlenül utal Zeuszra, vagy a múló dicsőségre, vagy a végleges vereségre. A jel és potenciális jelentése között úr tátong. Egy másik úr támad valamely kijelölt jelentés – bármi legyen az – és az aktuális valóságközt. Ez a két szakadék alkotja az interpretáció réseit – az összes lehetséges interpretáció feltételeit. Hogy ezeket a hézagokat betöltsük, hogy interpretálhassunk, el kell játszanunk a rétor és a prófétát. Ezt a folyamatot szemlélteti Polüdamász és Hektór.

Polüdamász merész olvasata valóban prófétikus: a trójaiak végső vereséget szenvednek. Ilyen értelemben az eredmény mégis szerencsés, annak ellenére, hogy a madár a görög hagyományban mindig isteni jel (ld. például 24. 281–322, *Oedipus király*, 964–72). Bármely madár lehet isteni hírnök. A szerencse megint Polüdamásznak kedvez. A konklúzió egyértelmű: az interpretálónak általában jósként kell a jelekből megalkotni az olvasatot és kitölteni az interpretáció réseit. Így van ez Hektór esetében is. Hogy megállapítsa a madár-jel szerepét, egy korábbi szöveghez fordul (a legelső jelekhez), mellyel megcáfolja a Polüdamász olvasatának tulajdonított jelentést: a vereség lehetetlen, Zeus(-Irisz) győzelmet ígért; Polüdamásznak nincs igaza. Mint Polüdamász, Hektór is a látó és rétor szerepében találja magát. Hittel tagadja a Polüdamász-féle jelentés valóságát. Másrészt Polüdamász is hittel állapítja meg és hangsúlyozza a jel jelentését – miután felhagyott óvatosságával. (Hektór a feledékenységgel nyomja el Irisz szövegét.) Az interpretáció rései lassan kitöltődnek. A válság gyorsan megoldódik. Sajnos a vereség elkerülhetetlen.

A homériszi szövegben csak az olümposzi narrátor mentes az interpretáció krízise alól. De valóban mentes-e? A narrátor el akarja hitetni, hogy az istenek hozzák létre a szöveget – nem ő. Már a legelején az isteneket hívja segítségül, s később is többször fordul hozzájuk:

S most, Múzsák, ti beszéltek: olümposzi bérceken éltek,
istennők vagytok, s mindent jól látva ti tudtok,
míg minékünk csak hírhallásunk, semmi tudásunk.

(2. 484–86)

Mivel az istenek mondják el a történetet, a szöveg igaz. Itt a narrátor csatlakozik Polüdamászhoz és Hektórhoz: látó és rétor, aki kitölti az interpretáció árulkodó részeit s az isteni nevében fedi el az igazságot. (Adott az Iliász áttétele az antik világból a jelenbe: gondolhatunk a narrátorra mint „plurális”-ra, s a szövegre mint állandóan „közvetített”-re.)

Csodálkozunk-e azon, hogy minden olvasónak csatlakoznia kell a szónokok és próféták vízionárius csoportjához? Az interpretáció struktúrája szüntelenül önmagát ismétli. Mindannyian bizonytalanul állunk a görög tábor árka előtt, a jel alatt, szemben a tévedés ürjével.

fordította: Kovács Zoltán